

Rahvuskultuurilisest enesemääratlemisest eesti kirjandusloos. Igor Severjanini hübriidentiteedi peegeldus luulekogu „Klassikalised roosid“ (1931)

Igor Kotjuh

Teesid: Artikkel käsitleb, kuidas vene luuletaja Igor Severjanini (1887–1941) Eesti-perioodi luule – eeskätt kogu „Klassikalised roosid“ (1931) – peegeldab hübriidset kultuurilist identiteeti, mis kujunes pikaajalise kokkupuute kaudu Eesti kultuuriruumi ja ühiskonnaga. Kuigi Severjanin jätkas kirjutamist vene keeles, ilmutab tema tähelepanu Eesti maastikele, ühiskonnale ja isiklikele paguluskogemustele kahetist kuuluvustunnet. Tuginedes identiteediteooriatele (Giddens, Bhabha), väidab artikkel, et Severjanin tegutses kultuuridevahelises „kolmandas ruumis“. Tema näitel saab vaadelda, kuidas Eesti kirjandus võib hõlmata ka autoreid, kes kirjutavad teises keeles, kuid suhestuvad sügavalt siinse kultuurilise ja ühiskondliku kontekstiga.

Võttesõnad: hübriidentiteet, Igor Severjanin, eesti kirjandus, pagulaskirjandus, kultuuriline kuuluvus

DOI: <https://doi.org/10.7592/methis.v28i35.25578>

Sissejuhatus

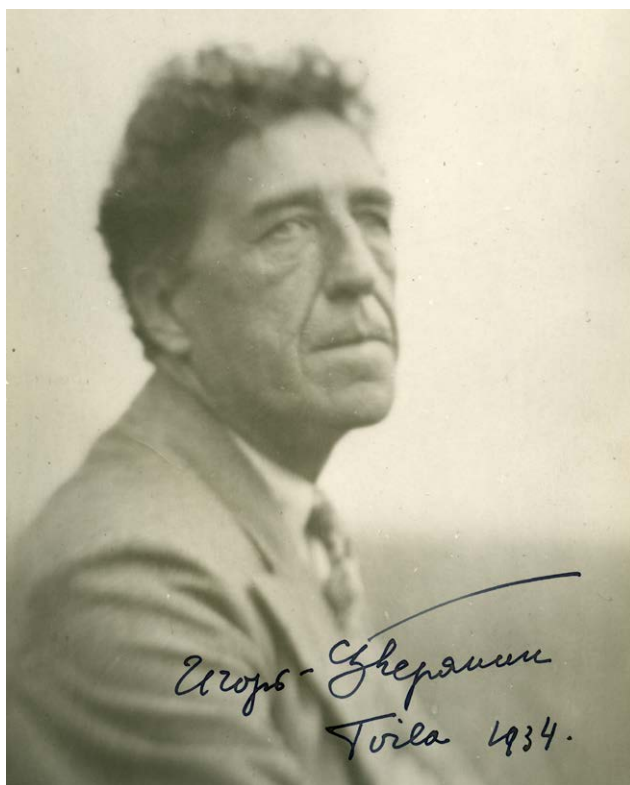
Migratsioon on vabatahtlik või sunniviisiline. Elukoha vahetusel on eri põhjused ja ümberasujad on kategooria, mille staatus täpsustub ajas (Jürgenson, Kumer-Haukanõmm ja Tuisk 2011). Kodumaast eemal tuleb hoolitseda rahvuskultuuri säilimise eest ja luua suhted uue maaga – selle institutsioonide ja rahva, linnade ja loodusmaastike, keele ja kultuuriga. Need tegevused on seotud üksikisiku kohanemisega ning sealtkaudu enesemääratlemise või identiteediga. Maailmakirjanduses leidub näiteid ümberasunud kirjanikest, kes on suutnud teostada ennast kahes (või enamas) kultuuriruumis: Milan Kundera, Emil Cioran, Samuel Beckett, Vladimir Nabokov.

Luua kirjandust paguluses on suur väljakutse nii emakeeles kui ka võõrkeeles. Eestlased puutusid sellega lähemalt kokku Teise maailmasõja ajal ja järel, kui ligi 70 000 inimest põgenes Nõukogude okupatsiooni eest läände (eelkõige Rootsi ja Saksaamaale, sealt edasi USA-sse, Kanadasse, Inglismaale ja Austraaliasse), nende seas „[p]oliitiliste pagulastena lahkus kodumaalt ligikaudu kolmandik Eesti Vabariigi aegse Kirjanikkude Liidu liikmetest“ (Kruuspere 2008: 9) – s.t 15–17 autorit. Pagulase staatus on keeruline konstruktsioon: mitmekihiline, traagilise alatooniga ja sisaldab halvustavat tähendust (põhirahva jaoks on pagulased sageli kui ühisnimetaja, mis tähistab abivajajaid). Nendele vastuoludele viitavad Jaan Undusk (2008) ülevaatliskus artiklis „Eesti, eksiil ja Välis-Eesti. Väike mentaliteedilugu“, tema käsitlusele järgnenud vastuolases mitukümmend aastat aktiivselt Rootsi eestlaskonnas tegutsenud Alur Reinans

(2008) ning Elin Toona mälestusteraamatus „Pagulusse. Lugu elust, sõjast ja rahust“ („Into Exile: A Life Story of War and Peace“, 2013, e k 2017) ja Ene Paaverile (2024) antud intervjuus.

Need tekstid huvitavad mind identiteedi-uuringute ja Igor Severjanini elulooga seoses. Mõistes, milliste probleemidega seisid silmitsi eesti kirjanikud võõrsil, saab paremini aru Venemaalt¹ pagenud Severjanini valikutest Eestis.

Severjaninil kujunes välja Eestiga seotud identiteet, mis kajastus tema loomingulistes ja argielu valikutes, ning seetõttu olen varem arutlenud selle üle, mil määral saab tema Eesti-perioodi loomingut käsitleda eesti kirjanduse osana (Kotjuh 2023). Kirjandusuurija võib autori elulugu ja loomingut analüüsida identiteediteooria kaudu, et mõista uurimisobjekti kuuluvust ühte ja/või teise kultuuriruumi. Identiteediteooria rakendamine kirjanduse uurimises sarnaneb ühendatud anumate seadusega: uurides autori elulugu, mõistame paremini tema loomingut ja vastupidi.

Igor Severjanin, Toila 1934. EKM EKLA, B-132:27.

¹ Kasutan sõna *Venemaa* siin artiklis nii Venemaa Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogude Vabariigi (1917–1922) kui ka Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi (1922–1991) kohta.

Siinses artiklis teen lisandusi Unduski käsitlusele väliseesti mentaliteediloost, teritades mõnda poleemilist aspekti, samuti täpsustan oma 2023. aasta artiklis kasutatud terminoloogiat ning näitan, et Igor Severjanin on eesti kirjandusega seotud muu hulgas oma luulekogu „Klassikalised roosid. Luuletused 1922–1930“ („Классические розы: Стихи: 1922–30 г.г.“, 1931) kaudu.

Eesti kirjanike kultuurilised identiteedid

Undusk (2008, 2260) kirjutab: „Küsimus, kas käituda kui pagulane, välismaa eestlane või lihtsalt inimene, kiusas Eestist eemale siirdunuid algusest peale.“ Seejuures võis pagulase või väliseestlasena käituminegi avalduda väga erinevalt. Reinans (2008, 2518–2519) on aga kirjeldanud oma Rootsi-kogemust järgmiselt: „Mul on tunne, et minu poliitiline meelsus – olin aktiivne Rootsi liberaalse erakonna liige – häiris mõnda ülemäära konservatiivset kaasmaalast hoopis rohkem.“ Reinans annab mõista, et olles integreerunud Rootsi ühiskonda ja tegeledes poliitikaga, oli ta n-ö pinnuks silmas nendele Rootsis elavatele eestlastele, kes hoidsid eemale Rootsi ühiskonnaelust ja pidasid oluliseks eestluse säilimist. Võõrsil elamine tähendab vastuolulisi vaateid ja hõõrumisi.

Pagulane peab arvestama nii kaaspagulaste hoiakutega kui ka kohaliku elanikkonna arvamustega. Elin Toona on nentinud:

Olla võõras teisel maal on väga raske. [. . .] Mina kogesin seda Saksamaal ja Inglismaal, aga ma ületasin selle sellega, et ma õppisin hädavajalikult igasugu murrakuid ja kui keegi hakkas minule midagi rääkima, siis ma vastasin samas murraks ja kohe mõeldi, et oh, oma inimene. See oli hädavajalik, see ei olnud mingi eputus, vaid lihtsalt enese säilimine. [. . .] Sa pead arvestama sellega, et inimesed sind ei salli või sa neile meeldid. Sa pead arvestama sellega küllalt, et kui keegi tahab sulle kallale tulla või sa oled ühiskonnas, kus nad sind lihtsalt vihkavad, siis on vaja enese säilitamiseks laveerida. (Paaver 2024)

Ja veel üks meenutus:

Kui Briti võimud meid [Elin Toona ja ta vanaema] Leedsis eraldi paigutasid, hakkasin vastu nende katsetele õpetada mind teenijaks, sest nad olid nimetanud vanaema „kuradi välismaalaseks“. Mulle keelduti haridust andmast ja mind pandi viieteistkümnendaastaselt kudumismasina taha koos teiste välismaalastega, keda süüdistati katses oma staatusest kõrgemale pürgida. Meie arstidest said pakikandjad ja käimlapuhastajad, sõjakangelastest ja professoritest vaibakudujad, õpetajad küürisid põrandaid ning tunnustatud kunstnikke, nagu ema ja vanaema, kiruti selle eest, et nad julgesid „endast parematele“ silma vaadata. (Toona Gottschalk 2017, 11)

Kaasmaalastest pagulaste ja kohalike arusaamad võõrsil elavast inimesest on seotud kindlate ootustega. Üksikisiku meelsus või identiteet võib kujuneda igapähe eri moel. Kirjandusega seoses võib küsida: kui eesti kirjanik loob oma teosed väljaspool Eestit, kas tema looming on eesti kirjandus? Kui ta teeb seda võõrsil eesti keeles ja/ või teises keeles – kas nii või naa on saaduseks eesti kirjandus? Aga kui on vastupidine olukord: Eestisse tulnud teisest rahvusest autor hakkab siin looma kirjandust – kas see looming on eesti kirjanduse osa? Kuidas mõjutab hinnangut teostele see, kas välismaalasest autor kirjutab emakeeles või eesti keeles? Või kui välismaalane kirjutab Eestis oma emakeeles, ent teos kujutab Eestit – kas see oleks eesti kirjandus?

Need küsimused tuletavad tahes-tahtmata meelde maiskondliku kirjanduse mõiste, mida on käsitlenud Undusk seoses baltisakslaste kirjanduspärandiga:

Kui aga eeldada, et ajaloo ainus konstant ei ole rahvas või rahvus (mis näib olevat mõistlik) ja et traditsiooni kujundavad ajaloos (rahvusest olenemata) ka erinevad ideedevoolud või riigivalitsusvormid või geograafilised püsitunnused, siis ei puudu maiskondlikulgi ajaloovaatlusel oma tunnetuslik väärtus. (Undusk 2000, 128)

Kui eesti kirjanduse asemel rääkida Eesti kirjandusest, siis tuleb käsitlusse hõlmata mitmeid Eestis elanud muukeelseid kirjanikke – nii baltisakslasi (vt Lukas 2006) kui ka venekeelseid autoreid, nende seas Severjanin. Ent käesolevas artiklis lähtun oma varasemast seisukohast (Kotjuh 2023): Severjanin ei ole ainult Eesti kirjanduse, vaid ka eesti kirjanduse esindaja.

Eesti kirjandusloos tuntakse mitmesuguse kultuurilise identiteediga seotud autoreid. Lydia Koidula (1843–1886) õppis saksakeelses Pärnu Linna Kõrgemas Tütarlastekoolis ning eesti keelt ei vullanud ta korrektelt. Ta tõlkis saksa kirjandust eesti keelde ja avaldas tõlgitud tekste pseudonüümi all (vt Monticelli, Peiker ja Mits 2018). Kirjandusloos aga ei ole tähelepanu pööratud sellele, kes on nende tekstide tegelik autor, saati ei käsitleta Koidulat saksakeelse kultuuriruumi autorina.

Marie Under (1883–1980) alustas luuletajakarjääri saksakeelsete tekstidega, kuni 1904. aastal Ants Laikmaa julgustas teda kirjutama eesti keeles. Siinkohal võib küsida, miks kirjanduslugu ei analüüsi kuigi palju seda muutust ega esitle Marie Underit muu hulgas saksakeelse autorina. Gustav Suits (1905, 17) sõnastas ju samal ajajärgul Noor-Eesti kredo: „O l g e m e e s t l a s e d , a g a s a a g e m k a e u r o p l a s t e k s i !“ Siit koorub välja vastuoluline olukord: Eestis elanud autorid loobusid sidemetest saksakeelse kultuuriga ja samal ajal soovisid saada eurooplasteks. Sellest jääb mulje, justkui saksa kultuur polnud nooreestlaste jaoks piisavalt euroopalik.

Või selline näide: Under põgenes 1944. aasta septembris perega Nõukogude okupatsiooni eest Rootsi. Luuletaja oli sel ajal 61-aastane ning jätkas Rootsis eestikeelse

autorina kuni oma surmani 1980. aastal. Ta suhtles eestlastega, kuid ei integreerunud Rootsi ühiskonda ega kirjandusse. Pärast Teist maailmasõda oli Rootsi kirjandus eriti kõrgel tasemel. Underi Rootsis elamise ajal pälvis Nobeli kirjanduspreemia mitu sealset kirjanikku: Pär Lagerkvist (1951), Nelly Sachs (1966), Harry Edmund Martinson ja Eyvind Johnson (mõlemad 1974). Alates 1945. aastast oli Under samuti korduvalt esitatud Nobeli kirjanduspreemiale (Heinloo 2024). Ta oli tippkirjanik, kuid suhtles minimaalselt samaväärsete kolleegidega Rootsis.

Võrdluseks: Ilmar Laaban (1921–2000) pages 1943. aasta mais samuti Rootsi, olles sellal 21-aastane. Tartus oli ta jõudnud õppida aasta jooksul romaani keeli ning Rootsis jätkas keelte õppimist Stockholmi ülikoolis. Erinevalt Underist töötas Laaban tiheidalt rootsi keele ja kirjandusega, omandades vajalikud teadmised ja oskused iseseisvalt. Ta kirjutas luulet eesti ja rootsi keeles, tõlkis maailmakirjandust rootsi ja eesti keelde – mõlemad kultuurid olid talle võrdselt olulised. Temast sai nii eesti kui ka rootsi autor.

Siinkohal tekib küsimus, miks Laabanil see õnnestus, aga Underil mitte. Kumb valik on etem: kas olla tihedalt seotud kahe kultuuriruumiga (Laaban) või jääda võõrsil eesti kirjanikuks (Under)? Niisugune küsimuseasetus tundub provokatiivne, kuid vastus on tegelikult universaalne: iga valik on õige, kui see sobib autorile. Võib ette kujutada, et Rootsi kirjandusüldsusel oli kahju, et eesti tippluuletaja ei õppinud rootsi keelt kirjanikutöös vajalikul tasemel ega otsinud suhtlust rootsi autoritega. Kuid Underi jaoks oli tähtis olla eesti luuletaja, töötada keskendunult eesti keeleruumis.

Eespool mainitud nobelist Nelly Sachs (1891–1970) oli samuti pagulane, kuid tema elulugu ja seotus Rootsiga erineb Underi ja Laabani kogemusest. Juudi peres üles kasvanud Sachs põgenes hitlerlikult Saksamaalt Rootsi 1940. aastal, olles 49-aastane. Ta õppis rootsi keele selgeks ja tänu sellele hakkas ta hilisemas elus teenima leiba rootsi luule tõlkijana saksa keelde (Edith Södergran, Karin Boye, Johannes Edfelt, Hjalmar Gullberg, Anders Österling, Pär Lagerkvist jne). Kuid Sachsi oma looming, mis kõneles juutide hävitamisest Euroopas, oli kirjutatud Rootsis üksnes saksa keeles. Ja tema nn Rootsi-perioodi luulekogud ilmusid samuti Saksamaal. Ta määratles end juudina ja saksa kultuuri esindajana. Rootsi ajakirjanik küsis kord Sachsi käest, kas kirjanik tunneb end veidigi rootslannana. Sachs vastas: „Jah, ma kiindusin Rootsisse. Rootsi päästis mind. Kuid maa peal pole enam kohta, kus ma tunneks end koduselt“ (Gunš 2004).

Või veel üks näide: Aleksis Rannit (1914–1985) alustas luuletajateed kahes keeles, eesti ja vene, kuid hiljem loobus vene keelest ja slaavipärasest sünninimest Aleksei Dolgošov (Lavrinets 2010). Igor Severjanin oli tõlkinud Ranniti eesti keeles loodud luuletusi vene keelde ja 1938. aastal ilmusid need raamatuna „В оконном переплете“ („Akna raamistuses“). Luulekogu saatesõnas nimetab Severjanin oma kolleegi eesti luuletajaks (*эстонский поэт*, vt Rannit 1938, 9).

Eeltoodu näitab, et eesti kirjandusloos tuntud autorid lahendasid kultuurilise identiteetiga seotud küsimusi ühel või teisel moel. Identiteet võib ajapikku muutuda. Uue identiteedi tekkimine võib olla seotud päritoluga, suurte poliitiliste sündmustega, autori loomestrateegiaga, samuti vanusega.

Severjanini lugu meenutab kõige enam Laabani oma. Noored mehed võõrsil oskasisid luua kontakte kohalike kirjanikega, tegid tutvust kohaliku keele ja kultuuriga, tõlkisid ilukirjandust sellest keelest emakeelde. Erinevus seisneb selles, et Severjanin oli teisele maale jõudes ligi kümme aasta vanem ning juba tunnustatud autor. Erinev oli ka emigratsioonikogemus ja keelteoskus. Laabanil olid Eestis ilmunud üksikud publikatsioonid perioodikas, emakeelne debüütraamat „Ankruketi lõpp on laulu algus“ ilmus 1946. aastal Rootsis. Ta tõlkis eri žanris teoseid rootsi keelest ja rootsi keelde, samuti kirjutas rootsi keeles: kunsti-, muusika- ja kirjanduskriitikat, aga ka luulet (vt Tamjärv ja Malin 2021). Severjanin tõlkis eesti keelest (esialgu koos eestlannast abi-kaasa Felissa Kruudiga), kasutas eestikeelseid sõnu oma venekeelsete luuletuste sees, kuid ei kirjutanud luulet eesti keeles ega tõlkinud eesti keelde (Kotjuh 2024).

Loomingulised strateegiad olid Laabanil ja Severjaninil sarnased – mõlemad sidusid ennast ühtaegu kahe kultuuriruumiga –, kuid kaasaegsed mõistsid nende pingutust erinevalt. Laabanist sai oluline autor Rootsis ja Eestis juba tema eluajal. Severjanin ei leidnud oma kohta Eesti kirjanduskaanonis ning temast sai aastakümneteks keelatud autor Nõukogude Liidus (Kotjuh 2023, 569). Hilisemal ajal on eesti kirjandusloost Severjanini panus enamjaolt välja jäetud, vene kirjandusloos on tema looming enamasti piiritletud Vene-perioodiga, s.t 1918. aastani, kui ta pälvis poeetide kuninga tiitli.

Identiteet ja autor

Identiteet on lai mõiste, millele saab anda mitmeid definitsioone. Olen käsitlenud seda teemat põhjalikult oma magistritöös (Kotjuh 2020, 19–20). Identiteedi mõiste tõid teaduslikku kasutusse Erich S. Fromm (1941) ja Erik H. Erikson (1950), kes sidusid selle indiviidi vabaduse, kuuluvustunde ja enesemääratluse probleemistikuga.

Eesti keele seletava sõnaraamatu järgi on identiteet „teadmine endast sotsiaalseis olukordades ja suhetes; eneseteadvus“ (EKSS 2009, 570). See lühike definitsioon sisaldab olulist viidet identiteedi dünaamilisele olemusele, kuna teadmine endast muutub ajas.

Sotsioloog ja kulturooloog, üks juhtivaid identiteediteoreetikuid Stuart Hall (1996, 2) märgib, et identiteet on pigem „konstruktsioon, protsess, mis pole kunagi lõpule viidud – alati „protsessis“. See ei ole paika pandud selles mõttes, et see oleks alatiseks võitnud või kaotanud, säilinud või hüljatud“.

Halli käsitlus haakub Erich Frommi vaatega, mille kohaselt identiteet kujuneb vastusena ajaloolistele ja sotsiaalsetele muutustele, millega indiviid peab kohanema.

Me näeme, et inimvabaduse kasvu on sama dialektiline iseloom, mida oleme märganud indiviidi arengus. Ühelt poolt on see jõu ja integratsiooni kasv, looduse valdamise ja inimliku mõistuse võimu suurenemine ning solidaarsuse kasv teiste inimolenditega. Teisalt tähendab niisugune minateadvuse areng üha suuremat isoleeritust, ebakindlust ja sellest tulenevalt üha suuremat kahtlust omaenda rolli suhtes universumis, elu tähenduse suhtes – ning selle kõigega kaasneb ja kasvab omaenda jõuetuse ja indiviidi ebahuljususe tunne. (Fromm 1941, 34–35)

Frommi käsitus, mille kohaselt identiteet kujuneb ajalooliste ja sotsiaalsete muutuste kiuste, loob raamistiku Igor Severjanini identiteedi dünaamika mõistmiseks. Emigratsioon, Eesti ühiskondlikud muutused ja kultuuriline kontekst üheskoos mõjutasid Severjanini enesemääratlust, mistõttu hindas ta korduvalt oma kuulumist ja loomingulist positsiooni ümber. Tema identiteedi kujunemises on jälgitav dialektilisus: ühelt poolt püüdis ta luua uusi seoseid, selleks et kuuluda Eesti kultuuriruumi, teisalt kasvasid tema ebakindlus ja sisemised vastuolud, mis tulenesid vene päritolust ja varasemast identiteedist.

Frommi teooria kaudu saab selgitada, kuidas Severjanini identiteet ei kujunenud staatiliseks ega ühemõtteliseks, vaid oli pidevas muutumises ning reageeris sotsiaalsele oludele ja individuaalsetele valikutele. Enesemääratluse mitmekihilisuse ja ajaloolise olukorra peegeldusega seotud nihked kajastuvad ka Severjanini loomingus.

Selles kontekstis eeldab Severjanini rahvuskultuurilise identiteedi määratlemine uurijalt teatud vabadust, et ta saaks teha valiku autori mitme markeeritud identiteedi vahel. Olukord meenutab juhtumit kirjandusloos: kuigi Nikolai Gogol nimetas oma teost „Surnud hinged“ „poeemiks“, siis kirjandusteadlased on leidnud, et teosel on tugevad romaani tunnused. Samamoodi peab teadlane saadud teabe põhjal looma Severjanini identiteedi põhjendatud käsitluse, mis arvestab tema isiku ja loomingu eripära. Samal ajal tuleb silmas pidada, et identiteediteooria tekkis alles pärast Severjanini surma, mistõttu kasutan tema enesemääratluse käsitlemisel paratamatult tänapäevaseid termineid.

Mitmikidentiteet versus hübriididentiteet ehk „piknikukorv“ versus „hübriidauto“

Oma 2023. aasta artiklis kasutasin termineid *mitmikidentiteet* ja *hübriididentiteet* paralleelselt, sünonüümidenä, näiteks: „Severjaninil oli mitmik- või hübriididentiteet, seda saab täheldada alles aastakümneid pärast tema surma“ (Kotjuh 2023, 569).

Edaspidi loobun sellisest kasutusest, sest nende terminite semantiline väli kattub siiski vähe. Eesti akadeemilises keelepruugis on mitmikidentiteedil kaks tähendust, laiem ja kitsam. Martin Ehala on sõnastanud üldlevinud, laia definitsiooni nii:

Mitmikidentiteet on mõiste, mis tähistab inimeste erinevate kollektiivsete identiteetide kimpu. Avaras tähenduses on igal inimesel mitmikidentiteet, sest kõik inimesed omavad paljusid identiteete üheaegselt: sugu, rahvus, elukutse, sotsiaalne roll (nt laps, isa, ema) jt. (Ehala 2019, 3)

Ehk selle määratluse järgi on peaaegu igal inimesel mitmikidentiteet – see on otsekui piknikukorv, mille sees on inimese eri omadused ja rollid. Samas tähenduses on seda terminit kasutanud Ameerika mustanahaline õigusteadlane Kimberlé Crenshaw (1989), kes on mitmikidentiteeti käsitlenud interseksionaalsuse mõiste kaudu (ingl *intersectionality*). Tema arusaamas on tarvis teadvustada inimese eri identiteete (need on nagu terviku osad), siis saab vaadelda komplekselt, miks mõni inimrühm on ühiskonnas tõrjutud, ja leida viise, kuidas seda takistada.

Ehala on selgitanud ka mitmikidentiteedi teist, spetsiifilist tähendust:

Kitsamalt tähistab mitmikidentiteet kahe või enama sellise kollektiivse identiteedi omamist, mida inimesel tavaliselt on vaid üks: tüüpiliselt kasutatakse seda mõistet kahe või enama kultuurilise ehk rahvusliku identiteediga (näiteks eestlane ja rootslane) inimeste iseloomustamiseks [...]. (Ehala 2019, 3)

Üldjuhul hoiavad loojad uuel asukohamaal oma senist kultuurilist identiteeti. Nii tegid Rootsisis Marie Under, Bernard Kangro (vt Hollo 2013) ja teised kirjanikud (vt Undusk 2008). Kui aga inimesel on kaks ja enam kultuurilist identiteeti, siis ta liigub oma loomingus edasi, toetudes eri energiaallikatele. Nii ongi osa kirjanikke suutnud murda mitmesse kultuuriruumi ja seda tegi ka Laaban, kes lõi oma senisele identiteedile lisaks teiseigi Rootsisis. Niisuguse identiteedikoosluse kohta on olemas termin *hübriididentiteet* – otsekui hübriidauto, mis võib sõita vaheldumisi bensiini ja elektri või gaasi toel.

Severjanini mitmikidentiteeti ei käsitle ma interseksionaalsuse võtmes, mis tähendaks eneseteadvuse vaatlemist soo, rahvuse, vanuse ja klassi kaudu. Mind huvitavad Severjanini elutunnetus, arusaam oma elust nii Venemaal kui ka Eestis. Sünnimaa oli tema jaoks kodu, kus ta kirjanikuna debüteeris ja jõudis tippu. Aga kuidas ta tundis ennast Eestis – kas vene kirjanduse esindajana Eestis (umbes nagu suursaadikud välismaal)? Või tajus ta Eestit oma teise koduna? Kui ta kiindus Eestisse ning lasi Eesti ainesel imbuda oma ellu ja loomingusse, siis saab öelda, et vene identiteedi kõrvale kujunes tal Eesti identiteet. Kahe rahvuskultuurilise identiteedi avaldumine tähendabki, et Severjaninil oli hübriididentiteet.

Hübriididentiteedist on kirjutanud mitmed uurijad, kasutades selle nähtuse mõistmiseks muu hulgas niisuguseid termineid nagu *topeltteadvus* (ingl *double consciousness*) ja *kahesus* (*twoness*) (Du Bois 1903), *bikultuurilisus* (*biculturation*; Valentine 1971), *kolmas tool* (sks *Der dritte Stuhl*; Badawia 2002) või siis *kolmas ruum*

(ingl *third-space*), *vahepealne ruum* (*in-between spaces, interstitial space*), *kultuurilised hübriidid* (*cultural hybridities*) (Bhabha 1994). Eesti humanitaariast võib tuua esile Boriss Baljasnõi pakutud nimetuse *kultuuride süntees* (Baljasnõi ja Kotjuh 2008, 597), Berk Vaheri (2006, 6) loodud kujundi *lohed tuules* ja mu enda metafoori piirijõe kaladest: „Kellele kuulub Narva jõgi? Kellele kuulub kala selle sees? Eesti venekeelse kirjanduse ideeline tasand võib kuuluda korraga Eestile ja Venemaale, kirjaniku mõttevälksatused võivad söösta kiire kalana ühe või teise kalda suunas, võta üks ja viska teist“ (Kotjuh 2014). Aija Sakova (2022, 125) on täheldanud, et eesti uurijate kasutatud metafoorid Eesti venekeelsete kirjanike kirjanike kohta „rõhutavad muutlikkust“.

Hübriididentiteet ja selle ilmingud Severjanini eluloos

On märkimisväärne, et pagulaste või emigrantide identiteedist võõrsil on kirjutanud enamasti sarnase kogemusega teadlased. Indiast pärit Homi K. Bhabha (sünd 1949) on üritanud kohaneda Suurbritannias, kus temast sai inglise kirjanduse uurija ja hübriididentiteedi käsitleja. Oma põhiteoses „The Location of Culture“ ta viitabki sellele:

Ma olen elanud läbi selle hetke, mil rahvas hajub – hetke, mis teistel aegadel ja teistes paikades, teiste rahvaste juures saab kogunemise ajaks. Pagulaste, emigrantide ja põgenike kogunemised; kogunemised „võõraste“ kultuuride äärealadel; kogunemised piiridel; kogunemised getodes või linnakeskuste kohvikutes; kogunemised võõrkeelte poolelus ja poolvalguses või teise keele kummalises ladususes. (Bhabha 1994, 139)

Bhabhat on inspireerinud samasuguse kogemusega kirjanikud ja loojad, mõnda neist on ta maininud juba saatesõnas: Toni Morrison, Salman Rushdie, Derek Walcott, samuti skulptor Anish Kapoor (Bhabha 1994, ix). Nende looming kätkeb rohkesti identiteediga seotud ainet, samuti otseselt või kaudselt dihhotoomiat „oma“ ja „võõras“. Enda ja teiste võõrsil kirjutavate loovisikute teostest inspireerituna lõi Bhabha kontseptsiooni, mida raamivad eeltoodud määratlused *kolmas ruum*, *vahepealne ruum* ja *kultuuriline hübriid*: „Globaalsete ja rahvuslike kultuuride mittesünkroonne ajaline mõõde avab kultuurilise ruumi – kolmanda ruumi –, kus ühitamatute erinevuste vahendamine loob pinge, mis on iseloomulik piiripealsetele eksistentsidele“ (samas, 218). Bhabha teooria aitab mõista eri rahvusest ingliskeelsete kirjanike loomingut, mida ta on analüüsinud (vt ka Tofantšuk 2007).

Selleks et saaks kujuneda kahe kultuuri vaheline ruum, peavad need kultuurilised poolused olema selgelt tajutavad ja tähenduslikult eristatud: üks ja teine. Severjanini elu Venemaal, tema sünnijärgsel kodumaal esindabki üht sellist kindlat poolust, kus argielu oli tuttav, kord ja harjumused selgelt välja kujunenud. Ja Severjanini elu Eestis

on teine lugu. Severjanini luuletuse „Sekstiin VI“ esimene rida on „Эстонія, страна моя вторая“ (Severjanin 1920, 87), s.t „Eestimaa, mu teine riik“ – ehk teine kodumaa.

Olen leidnud mitu põhjust, miks sai Eestist Severjani jaoks teine kodumaa (Kotjuh 2023):

- Severjaninil oli Eesti kodakondsus, mille ta taotles ise.
- Ta mainis oma luules, et osales Kaitseliidu õppustel.
- Talle läks korda eesti kirjandus, kuivõrd ta tutvustas seda välismaal.
- Ta suhtles tihedalt Siuru autoritega ning mõjutas nende loomingut.
- Ta oli Eesti Kultuurkapitali stipendiaat aastatel 1926–1931 ja 1937–1940.
- Ta kirjutas ja kirjastas Eestis üsna palju: kui enne Eestisse kolimist 1918. aastal oli ta Venemaal andnud välja kaheksa raamatut, siis Eestis kirjutas ta veel 16 raamatut. Sadade luuletuste all on mainitud kirjutamiskoht: Toila.
- Severjaninist kui luuletajast kirjutas eestikeelne meedia.
- Tal oli kontakt võimuesindajaga: president Konstantin Päts tunnustas Severjaninit luuletajana.
- Severjaninil kujunes nii tugev side Eestiga, et ta ei kolinud mujale isegi siis, kui teda tabas vaesus (Severjanin 1988).

See kõik lubab järeldada, et Severjanin teostas end kodaniku ja autorina ka teisel kodumaal, Eestis.

Severjanini hübriididentiteet ja luulekogu „Klassikalised roosid“

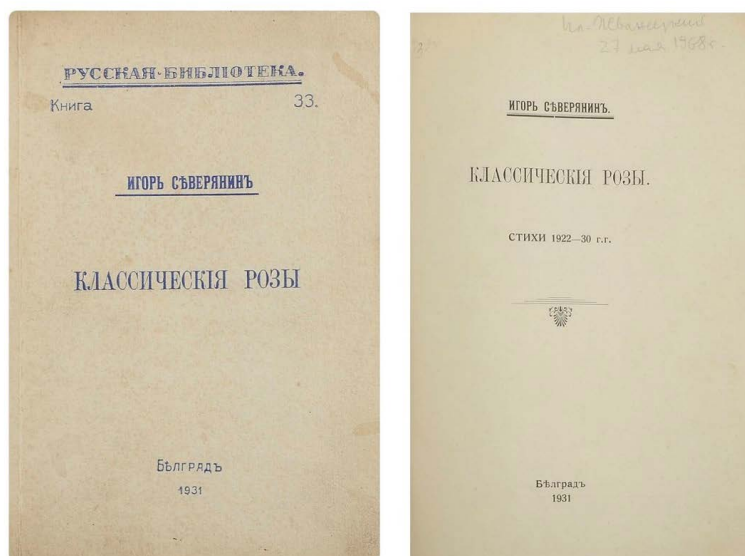
Enne Eestisse kolimist oli Severjanin käinud mitu korda Toilas suvitamas. 1910. aastate algusest pärinevad tema esimesed luuletused Eesti kohta.

Sergei Issakov (1987) on uurinud Severjanini Eestiga seotud luuletuste poeetika arengut ning täheldanud järgmist.

- Esimesed Eesti-ainelised luuletused olid kirjeldavad, see oli n-ö külalise pilk Eestile. „Luuletaja esimesed muljed Eestist olid seotud merega, millest ta alati tundis vaimustust“ (Issakov 1987, 395).
- Hilisemal ajal esines Eesti Severjanini loomingus kui kodumaa, Eesti loodus tähendas kodust miljööd. Selline muutus ilmnis juba luulekogus „Ööbik“ („Соловей“, 1923), mis sisaldab luuletusi aastatest 1918–1923. „Nüüd kujutatakse Eestit Igor Severjanini luules konkreetsemalt, see muutub, kui nii tohib ütelda, reaalsemaks. Taoti suudab poeet leida Eesti looduse kirjeldamiseks väga täpseid kujundeid“ (samas, 398).
- Varasem Severjanin harrastas sõnamängu ja kasutas neologisme. Eesti-perioodil hindas ta pigem traditsioonilisi värsimõõte ja n-ö puhtaid sõnavorme.

Nüüd [1930-ndail] on luuletaja oma tundeväljendustes ülimalt siiras. Nagu nägime, olid tal revolutsioonieelsele järgule nii iseloomulikud jooned – geniaalsuse mängimine, maneersus, poseerimine ja tunnetega edvistamine – 1920-ndail aastail põhiliselt ületatud, kuigi vahel selle maneersuse retsiidive siiski veel ilmnas. Nüüd aga on need täiesti kadunud, ta lüürika on muutunud lihtsaks ja loomulikuks. (Issakov 1987, 404)

Lisaksin nendele tähelepanekutele veel ühe. Varasem Severjanin oli ühe selge identiteedi kandja: Venemaa kodanik, elanik ja luuletaja. Hilisemal perioodil kujunes tal välja ka Eestiga seotud identiteet, mis aga ei asendanud eelmist, vaid lisandus sellele. Nii kandiski hilisem Severjanin endas liit- või (Bhabha mõistes) hübriididentiteeti.

Luulekogu „Klassikalised roosid. Luuletused 1922–1930“² on nn uue Severjanini visiitkaart.

See raamat märgitseb uuele loomingumaneerile ülemineku lõppu. Siin ei ole enam „ananasse šampanjas“ (nii kõlas Igor Severjanini ühe revolutsioonieelse luuletuskogu pealkiri, otsekui sümboliseerides kogu tema luulet 1910-ndaist aastast), maitsepeeni kujundeid gastronoomia alalt, salonge, buduaare ega „grezjorkasid“ – seeasemel on kodumaaigatsus, lihtsad pildid Eesti loodusest ja Toila elust, luuletused kalapüügist, luuletused naisest. (Issakov 1987, 401)

2 Maht 135 lk, tiraaž 2500. Raamat oli sarja „Vene raamatukogu“ 33. köide ja ilmus Jugoslaavia Teaduste Akadeemia toetusel 1931. aasta septembris Belgradis.

Mõnda luuletust sellest kogust on palju tsiteeritud,³ kuid kontseptuaalset kommentaari ega käsitlust pole seni ilmunud.

Raamatu pealkirjaga „Klassikalised roosid“ rõhutas Issakovi (samas, 401) arvates „luuletaja veel kord, et ta on 1910-ndate aastate modernismist loobunud ning astunud klassika traditsioonide jälgedesse“.

Raamat algab kahe sõnumiga. Kõigepealt on selles pühendus: „Tema Majesteedile Jugoslaavia kuninganna Mariale kingin ma siira imetluse ja lugupidamisega oma raamatu. Autor“. Selles ilmneb Severjanini kui „poeetide kuninga“ positsioon, millesse ta suhtus ambivalentset, ühtaegu naljaga pooleks ja tõsiselt.

Pühenduse järel on selgitus:

Need värsid, kui pole märgitud teisiti, on kirjutatud Eestis, Toilas.

Estonie, Toila – need kaks sõna on selle raamatu autori täielik ja muutumatu aadress alates 1918. aastast.

Nagu näha, pidas Severjanin oluliseks oma seost Eestiga ning sedastas seda esimese asjana lausa Jugoslaavia kuningannale pühendatud teoses.

„Klassikalised roosid“ sisaldab 159 luuletust ja kaks luuletõlget ning jaguneb kuueks osaks: „Чаемый праздник“ („Oodatud pidu“, 21 luuletust Venemaa kohta); „Бессмертным“ („Igavestele“, 4 luuletust vene kirjandusklassikutest); „Девятое октября“ („Üheksas oktoober“, 22 luuletust, tundelüürika); „На колокола“ („Kelladele“, 6 luuletust, religioosne lüürika); „У моря и озер“ („Mere ja järvede ääres“, 41 luuletust Eesti kohta); „Там, у вас на Земле“ („Seal, teie Maal“, 65 luuletust, moodsa elu ja kultuuri kriitika).

Poolpaksu kirjaga eristasin kaks osa: luuletused Venemaa ja Eesti kohta. Tähelepanuväärne on ainuüksi asjaolu, et luuletajal oli tekkinud Eestiga seotud tekstikorpust, samuti see, et need kaks osa kuuluvad samasse tervikusse. Sellest faktist üksi on aga vähe, et rääkida hübriididentiteedist. Selleks peaks autoril olema mõlemas osas samasugune elutunnetus. Maa saab kodumaaks, kui inimene tunneb end seal mugavalt ja vabana, kiindub sellesse ja võib poolehoiu kõrval väljendada ka kriitilist hoiakut. Severjanini puhul tähendab see seda, et ta võib ülistada ja kritiseerida nii sünnimaad Venemaad kui ka uut kodu Eestit:

Venemaa	Eesti
Kriitika / Ülistus	Kriitika / Ülistus

Joonis 1. Iga kodu võib ülistada ja kritiseerida. Severjaninil oli kaks kodu, kaks identiteeti.

3 Nimiluuletuse lõpuread on raiutud luuletaja hauakivile: „Как хороши, как свежи будут розы, / Моей страной мне брошенные в гроб!“ („Kui kaunid, kui värsked on need roosid, / Mis mulle langetab mu kodumaa.“)

Venemaaga seotud osas „Чаемый праздник“ („Oodatud pidu“) on näiteid mõlema suhtumise kohta.

Venemaad ülistatakse luuletuses „Запевка“ („Alguslaul“, 1925; Severjanin 2004, 228):

О России петь – что стремиться в храм
По лесным горам, полевым коврам...!⁴

Venemaa kriitikat väljendab luuletus „Кто же ты?“ („Kes sa oled?“, 1925; samas, 228):

Гой ты, царство балагана!
Ты, сплошная карусель!
Злою волей хулигана
Кровь хлебаешь, как кисель...⁵

Selliseid vastupidiseid hinnanguid Venemaa kohta on kõnealuses osas veelgi.

Eesti-aineline osa „У моря и озер“ („Mere ja järvede ääres“) on peaaegu kaks korda mahukam. Severjanin oli kirglik kalamees ning selle luuletsükli põhjal võib järeldada, et ta tundis Eesti loodust läbi ja lõhki. Veekogud, maastikud, metsarajad – ta ise ja ta lüüriline mina orienteeruvad Toila ümbruskonnas nagu oma kodus. Näiteks on Severjanin kirjutanud selle piirkonna kümnest järvest. Täpsed kirjeldused, säravad metafoorid, metafüüsiline tasand – see on eesti looduslüürika *par excellence*.

Varem olen täheldanud: „Severjanin kirjutas hulgaliselt luuletusi Eesti loodusest, mis eristab teda teistest vene luuletajatest. Isegi eestikeelsete luuletajate puhul pole tavapärane kirjutada mitukümmend luuletust maastikest“ (Kotjuh 2012, 136–137).

Severjanin suisa ülistas Eestit, nagu luuletuses „На земле в красоте“ („Maa peal ilu sees“, 1925; Severjanin 2004, 263):

Восемь лет я живу в красоте
На величественной высоте.
Из окна виден синий залив.
В нем – луны золотой перелив.⁶

4 „Laulda Venemaast – see on nagu püüelda templisse / Läbi metsamägede, põlluvaipade...!“ Siin ja edaspidi minu joonealused tõlked – I. K.

5 „Oh sa, farsikuningriik! / Sa, lõputu karussell! / Kelmuse kurja tahtega / Jood verd nagu kisselli...“

6 „Kaheksa aastat elan ma kauniduses, / Majesteetlikul kõrgusel. / Aknast paistab sinine laht. / Selles – kuldne kuu peegeldus.“

Samuti kirjutas ta oma Eesti elu probleemidest. Luuletuses „Десять лет“ („Kümme aastat“, 1927; samas, 264) kajastuvad üksildus, vaesus, populaarsuse langus, mahajäetus:

Десять лет! — тяжких лет! — обескрыливающих лишений,
Унижений щемящей и мозг шеломящей нужды.⁷

Eestiga seotud luuletused kinnitavad, et Severjanin oli juurdunud Eestisse. Veel mõni näide. Lüürilise osa „Девятое октября“ („Üheksas oktoober“) luuletuses „Стихи октябрьского заката“ („Oktoobri loojangu luuletused“, 1929; samas, 257) leiduvad read:

Ты чутко читала Сергея Волконского
На синей тахте у стены голубой.
Я только что кончил работу с эстонского,
И мы говорили о книге с тобой.⁸

Luuletuses „Внезапно горлом кровь“ („Äkitselt veri kurgus“, 1928; samas, 329) osast „Там, у вас на Земле“ („Seal, teie Maal“) kujutab Severjanin oma pere sõprust Henrik Visnapuu perega ning kirjeldab, kuidas Visnapuu palus Severjaninil ja tema naisel parasjagu kopsutiisikust põdenud Ingi külastada:

Он нам сказал вчера: «Моя жена больна.
Четвертый день лежит. Она – одна.
Быть может, съездим к ней?» – прибавил тихо мне
И то же самое – моей жене.⁹

Luulekogus „Klassikalised roosid“ esinevad autori kodumaana niisiis mõlemad riigid, Venemaa kui endine ja Eesti kui kaasaja kodu. Sama on täheldanud Issakov:

Võib ütelda, et Eesti on nüüd saanud luuletajale tõepoolest „teiseks kodumaaks“, mille järele ta igatseb mujal maailmas viibides. See ei ole vastuolus igatsusega „esimese kodumaa“ järele, Venemaa nostalgiaga. Enam ei vastandata Eestit ja Venemaad teineteisele (kuigi 1920-ndate aastate luules sellist vas-

7 „Kümme aastat! – rasket aastat! – tiibu kärpivat puudust, / Alanduste näriivat ja meeli raputavat vaesust.“

8 „Sa lugesid tundlikult Sergei Volkonskit / Sinisel diivanil sinise seina ääres. / Ma just lõpetasin töö eesti keelega, / Ja me rääkisime sinuga raamatust.“

9 „Ta ütles meile eile: „Minu naine on haige. / Ta on neljandat päeva voodis. Ta on üks. / Võib-olla peaksime teda külastama?“ – lisas ta mulle vaikelt / Ja sama ka mu naisele.“

tandamist mõnikord võib leida). Pole juhus, et kogus „Классические розы“ on alaosas „У моря и озер“ eestiaineliste värssidega kõrvu ka luuletused „Таймень“ (Siberist) ja „В лесах приволжских“ [Volga metsadest]. (Issakov 1987, 402)

Just nii: Severjanin ei vastanda Eestit ja Venemaad, need kodud eksisteerivad tema enesetajus koos, paralleelselt. Selle luulekoguga on Severjanin loonud Bhabha mõistes „kolmanda ruumi“, mis töötleb ja kombineerib kahe kodu, kahe maa, kahe identiteedi väärtusi. See 1931. aastal ilmunud kuulekogu on tõenäoliselt esimene raamat eesti kirjandusloos, mis toob nii selgelt esile hübriidse identiteedi ja kultuuri olemuse.

Anthony Giddensi identiteedikäsitus ja Igor Severjanini „Klassikalised roosid“

„Klassikalised roosid“ ei kajasta üksnes kahe kodumaa – Venemaa ja Eesti – seoseid, vaid ka üldist enesemääratlemise protsessi, mille tingivad ajastu sotsiaalsed ja kultuurilised muutused. Seda identiteedi kujunemise dünaamikat saab mõista briti sotsioloogi Anthony Giddensi (sünd 1938) identiteedi kui refleksiivse projekti teooria kaudu. Giddens (1991) nimelt selgitab, kuidas inimese identiteet ei ole enam traditsiooniliselt ette antud, vaid kujuneb individuaalse enesemõtestamise ja eluloo teadliku loomise kaudu.

20. sajandi alguse sotsiaalsete ja kultuuriliste muutuste kontekstis, kus traditsioonilised kuuluvusmodelid hakkasid murenema, muutus identiteedi kujundamine indiviidi jaoks järjest teadlikumaks ülesandeks. Giddensi käsitus on sobiv lähtekoht analüüsima, kuidas Severjanin otsis oma loomingus uusi enesemääratluse ja kuuluvuse tähendusi. Giddens (1991, 53) sõnul ei ole identiteet „mingi iseloomulik omadus ega ka omaduste kogum; see on mina, mida inimene mõistab refleksiivselt oma eluloo kaudu“.

Giddensi käsituses ei kujune inimese identiteet väliste määratluste ega teiste esiletoodud tunnuste alusel. Oluline ei ole see, kuidas teised inimest kategoriseerivad, vaid see, kuidas inimene enesekohaselt mõtestab oma elu, valikuid ja arenguteed. Indiviidi identiteet on seega isiklik projekt, mille kaudu ta loob ja hoiab oma elu järjepidevust. Giddens (samas) rõhutab, et iga inimene määrab ise, millise narratiivi ta oma elust loob ning kuidas ta end kujundab ja mõtestab. Ühtlasi on igaühe identiteedi keskne ülesanne hoida isiklik narratiiv püsimas pideva enesepeegelduse kaudu.

Igor Severjanini „Klassikalised roosid“ pakubki näiteid selle kohta, kuidas autor sõnastab oma elulugu uues olukorras ümber. Luulekogus väljenduvad kodumaa-kaotuse kogemus, uue elukeskkonna mõtestamine ning soov leida ja säilitada järjepidev enesekäsitus, mis ühendaks nii varasema kui ka uue kuuluvuse kihid. Severjanini tekstides põimuvad vene kultuurimälu, isiklikud mälestused ja Eesti looduse ning

ühiskonna motiivid, mis ühtekokku moodustavad sidusa, kuigi kohati pingestatud enesemääratluse loo.

Giddens (samas) lisab, et modernsetes ühiskondades, kus identiteet tuleb ise luua, kaasneb selle protsessiga psühholoogiline haprus, sest „refleksiivsus ulatub mina tuuma; mina muutub refleksiivseks projektiks“, nii et selge identiteedi loomine on ühtaegu koorem ja psühholoogiline võit.

Ka Severjanini loomingu on märgata seda habrast tasakaalu: tema luules peegelduvad samaaegselt kuuluvusigatsus ja kodutunde kaotus, uue keskkonnaga kohanemine ning endise identiteedi hoidmise püüdlus. „Klassikalised roosid“ on seega identiteedi refleksiivse loomise väljendus, kus isiklik ja kultuuriline minevik põimuvad uue sotsiaalse reaalsusega.

Kui Anthony Giddens keskendub inimese identiteedi kujunemisele individuaalse refleksiivse projekti kaudu, siis Homi K. Bhabha lisab sellele käsitlusele kultuurilise hübriidsuse mõõtme. Bhabha rõhutab, et identiteet ei kujune üksnes isikliku eluloo mõtestamise käigus, vaid tihti hoopis kultuuriliste piirialade ja segunemiskohtade kaudu, kus tekib vahepealne, hübriidne ruum:

Trepp kui liminaalne ruum, identiteedi määratluste vaheline ala, muutub sümboolse vastastikmõju protsessiks, ühendavaks koeks, mis loob erinevuse ülemise ja alumise, musta ja valge vahel. Trepil edasi-tagasi liikumine, selle võimaldatud ajaline liikumine ja üleminek takistavad identiteetidel kummaski otsas settimast ürgseteks polaarsusteks. See vahepealne üleminek fikseeritud identiteetide vahel avab võimaluse kultuuriliseks hübriidsuseks, mis suudab suhestuda erinevustega ilma eeldatud või pealesurutud hierarhiata. (Bhabha 1994, 4)

Severjanini puhul võimaldab Giddensi ja Bhabha teooria koos kasutamine näha, kuidas „Klassikalistes roosides“ peegelduv identiteet ei ole lõplik ega ühekülgne, vaid liigub pidevalt refleksiivse loomise ja kultuurilise vahepealsuse vahel.

Hübriididentiteediga autori loomingu kultuuriline kuuluvus

Eesti kirjandusloo seisukohast on oluline täheldada, et hübriididentiteet võib kujuneda nii Eestist põgenenud kui ka Eestisse pagunud autoril. Kirjandusuurijal ent tuleb silmitsi seista hallide aladega: kultuuripildist justkui kadunud tekstidega, mis ei klassifitseeru eesti kirjandusse, kui lähtuda selle traditsioonilisest määratlusest eesti keeles loodud ilukirjanduslike teostena. Võõrsil elavad eesti autorid ja Eestisse pagunud kirjanikud – kui mõlemal on arenenud välja hübriididentiteet – võivad ometi rikastada eesti kirjandust seni peidus olnud teostega. Probleemi ilmestab joonis 2:

Eesti Laaban kui eesti autor	Laabani rootsikeelne looming (publitsistika ja luule)	Severjanini Eesti-perioodi looming	Venemaa Severjanin kui vene autor
---	--	---	--

Joonis 2. Eesti kirjanduse hallid alad: Eestist ja Eestisse pagenud autorite muukeelne looming.

Valged alad on selged:

- Kui autor elab Eestis ja kirjutab eesti keeles, siis käsitletakse tema loomingut eesti kirjanduse osana – nagu Laabani Eesti-perioodi tekstid, mis ilmusid kodumaises ajakirjanduses.
- Kui autor elab Venemaal ja kirjutab vene keeles, siis kuulub ta vene kirjandusse, nagu Severjanin Venemaa-perioodil.

Hallid alad on keerukad juhtumid eesti kirjandusloos:

- Kui autor on pagenud Eestist ja lõimunud uuel maal sel määral, et loob ilukirjandust teises keeles, siis on tema looming ikkagi eesti kirjanduse osa. Selle näide on Laabani Rootsi-periood.
- Kui autor on pagenud Eestisse ja integreerunud kohalikku kultuuri selliselt, et tema muukeelsesesse loomingusse on imbinud kohalik aines, siis kuulub temagi eesti kirjandusse. Seda juhtumit esindab Severjanini Eesti-periood (vt Kotjuh 2023).

Niisiis on Laabani rootsikeelsed katsetused samuti eesti kirjanduse osa, nagu seda on Severjanini Eesti-perioodi looming.

Kokkuvõte

Eesti kirjandus on läbi ajaloo puutunud kokku identiteeditemaatikaga selle eri ilmingutes. Kirjanikul võib olla üks rahvusidentiteet või mitu rahvuskultuurilist identiteeti. See teema on eriti aktuaalne kirjanike puhul, kes loovad oma teoseid võõrsil.

Artikli esimeses osas andsin ülevaate identiteedi mõistest ja teoreetilistest käsitlustest, sealhulgas Erich Frommi, Erik Eriksoni, Stuart Halli ja Anthony Giddensi vaadetest. Neist lähtuvalt käsitlesin kirjandusloolisi ja kultuurilisi näiteid, mis toovad esile identiteedi dünaamilise ja protsessuaalse olemuse.

Jaan Undusk (2008) on ülevaatlilikult kirjutanud loomestrateegiatest, mida rakensid eesti kirjanikud paguluses. Elin Toona on mälestusteraamatus „Paguluses. Lugu

elust, sõjast ja rahust“ (2017) ning intervjuus Ene Paaverile (2024) kirjeldanud üksikasjalikult olme ja loominguga seotud raskusi, millega võib kokku puutuda paguluses elav looja.¹⁰ Need tekstid kinnitavad, et asumine võõrsile avaldab mõju üksikisiku identiteedile. Ta võib jääda truuks oma emakeelele ja rahvuskultuurile (nagu Marie Under) või sulanduda uude ühiskonda (nagu Ilmar Laaban). Kirjandusajaloo põhjal võib täheldada, et mida noorem on kirjanik sattunud uuele maale, seda enam on ta püüdnud kaasa rääkida selle maa kirjanduses. Laaban tegi seda rootsi keeles, Elin Toona inglise keeles, Igor Severjanin küll vene keeles, kuid samal ajal suheldes tihe-
dalt Eesti kultuuriinimestega ja kujutades Eesti loodust oma lüürikas.

Eesti kirjandusteaduses kasutatakse vahel paralleelselt termineid *mitmikidentiteet* ja *hübriidentiteet*. Käesolevas käsitluses selgitasin, et neid tuleks kasutada eri nähtuste tähistamiseks, mitte sünonüümidena. Nende eristamist ilmestasin kahe metafooriga. Mitmikidentiteet on nagu piknikukorv, mis sisaldab mitut identiteedikihti: sugu, vanust, rahvust, haridust, ametit jne, ja nende kombinatsioon on omane peaaegu igale inimesele. Hübriidentiteet seevastu on nagu hübriidauto, mis koosneb korraga kahest (või enamast) rahvuskultuurilisest identiteedist, mis teineteist aktiivselt mõjutavad.

Võõrsil elavail ja loovail kirjanikel võib areneda välja uue maaga seotud identiteet, tänu millele nende looming saab toetuda nii varasemale kui ka uuele kultuurilisele kuuluvusele. Sellisel juhul võib neid pidada hübriidentiteediga autoriteks.

India päritolu briti teoreetik Homi K. Bhabha (1994) kirjeldab kultuurilist hübriid-
sust kui protsessi, kus tekib „kolmas ruum“ – koht, kus erinevad kultuurilised identiteedid ei kao, vaid loovad uusi tähendusi ja vorme. Selle valguses saab analüüsida ka Igor Severjanini loomingut, eriti tema Eestis kirjutatud luulekogu „Klassikalised roosid“, mille põhjal olen täheldanud järgmist.

- 1) Severjanini Eesti-perioodi looming käsitleb nii Venemaaga seotud teemasid kui ka ammutab inspiratsiooni Eesti ainestikust.
- 2) Kahe kultuurilise allika olemasolu viitab sellele, et Severjaninil kujunes varasemale lisaks välja Eestiga seotud identiteet ehk tal tekkis hübriidentiteet.
- 3) See võimaldab käsitleda tema Eesti-perioodi loomingut eesti kirjanduse osana, hoolimata sellest, et see on kirjutatud vene keeles.
- 4) Teistelgi võõrsil elanud või elavatel eesti kirjanikel võivad loomingus olla olulisel kohal nii kodumaa kui ka uue asukohamaa inspiratsiooniallikad, mida võib samuti vaadelda hübriidentiteedi märgina.

10 Elin Toona romaanides – nagu „Ella“ (2008), „Lotukata“ (1969), „Sipelgas sinise kausi all“ (1974) – kajastatakse süvitsi pagulase elu ja valu, eriti Inglismaal, kus pagulastesse suhtuti negatiivselt. Teistes riikides, nagu Rootsis, elasid eesti kirjanikud soodsamates tingimustes.

Hübriidentiteedi mõistmine aitab vabaneda eesti kirjanduse hallidest aladest, kuhu kuulub Eestist ja Eestisse pagenud autorite muukeelne looming. Selline käsitus pakub alternatiivi eesti kirjanduse maiskondlikule arusaamale.

Anthony Giddensi (1991) üksikisiku identiteedi käsitus aitab mõista Severjanini positsiooni. Selle järgi ei ole inimese identiteet midagi staatilist ega väljastpoolt määratud, vaid see kujuneb oma eluloo refleksiivse mõtestamise käigus.

Severjanini puhul tähendab see, et tema kuuluvus Eesti ja Venemaa kultuuriruumidesse ei olnud lihtsalt ajalooline paratamatus, vaid teadvustatud valik ja enesekujunduse protsess, mida väljendab luulekogu „Klassikalised roosid“. See raamat on kirjutatud Severjanini Eesti-perioodil ning see käsitleb paralleelselt Venemaad ja Eestit. Mõlemale maale on pühendatud eraldi luuletsükkel, milles väljendub nii imetus kui ka kriitiline distants. See näitabki, et Eesti muutus Severjanini jaoks teiseks koduks ning tema identiteedis kujunes välja uus, Eestiga seotud kiht.

„Klassikalised roosid“ on arvatavasti esimene luulekogu eesti kirjandusloos, mis näitlikustab niivõrd selgelt kultuurilise hübriidentiteedi olemust.

Toimetanud Brita Melts

Allikad

Badawia, Tarek. 2002. „Der dritte Stuhl“. *Eine Grounded-Theory-Studiezum kreativen Umgang bildungserfolgreicher Immigrantenjugendlicher mitkultureller Differenz*. Frankfurt/M.: IKO-Verlag.

Baljasnõi, Boriss ja Igor Kotjuh. 2008. „Mitmekultuuriline ja poliüetniline intellektuaal.“ – *Looming* 4: 596–603.

Bhabha, Homi. 1994. *The Location of Culture*. London: Routledge.

Crenshaw, Kimberle. 1989. „Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics.“ – *University of Chicago Legal Forum*, nr 1, art 8. <http://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol1989/iss1/8>.

Du Bois, W. E. B. (William Edward Burghardt). 1903. *The Souls of Black Folk: Essays and Sketches*. Chicago, A. G. McClurg.

Ehala, Martin. 2019. „Mitmikidentiteedi ja ühtekuuluvuse võimalused ja väljakutsed Eestis. (Teema kokkuvõte 7).“ – *Tartu Ülikool. RITA-ränne projekt*. [Veebileht.] https://sisu.ut.ee/wp-content/uploads/sites/265/7_mitmikidentiteedi_ja_uhtekuuluvuse_voimalused_ja_valjakutsed_eestis_raport_m.ehala_.pdf

EKSS = *Eesti keele seletav sõnaraamat*. Toimetanud Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veski, Ülle Viks, Piret Voll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2009.

Erikson, Erik H. 1950. *Childhood and Society*. New York: W. W. Norton & Company.

Fromm, Erich. 1941. *Escape from Freedom*. New York: Farrar & Rinehart.

Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.

Gunš, Elmar. 2004. „Portret. Nelly Sachs.“ = Гунш, Эльмар. Портрет: Нелли Закс. – *Deutsche Welle*. [Veebileht.] <https://www.dw.com/ru/%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%82-%D0%BD%D0%B5%D0%BB%D0%BB%D0%B8-%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D1%81/a-1115966>

Hall, Stuart. 1996. „Introduction: Who Needs 'Identity'?“ – *Questions of Cultural Identity*, toimetanud Stuart Hall ja Paul du Gay, 1–17. London: SAGE Publications.

Heinloo, Sirel. 2024. „Marie Underi jäljed Nobeli auhinna arhiivis.“ – *Sirp*, 9. august, 40.

Hollo, Maarja. 2013. „Eksiil, trauma ja nostalgia Bernard Kangro „Sinises väravas.““ – *Keel ja Kirjandus* 56 (10): 721–735. <https://doi.org/10.54013/kk671a1>.

Issakov, Sergei. 1987. „Eesti Igor Severjanini loomingus.“ – *Keel ja Kirjandus* 30 (7): 395–404.

Jürgenson, Aivar, Kaja Kumer-Haukanõmm ja Astrid Tuisk. 2011. „Vabatahtlik ja sunniviisiline ränne eesti migratsiooniloos.“ – *Acta Historica Tallinnensia*, nr 17, 3–15. <https://doi.org/10.3176/hist.2011.2.01>.

Kotjuh, Igor. 2012. „Eesti venekeelne kirjandus: kas osa eesti või vene kirjandusest?“ – *Keel ja Kirjandus* 55 (2): 134–139. <https://doi.org/10.54013/kk651a4>.

———. 2014. „Eesti venekeelne kirjandus kui Narva jõgi.“ – *Sirp*, 5. juuni, lk 6.

———. 2020. „Andrei Ivanovi teoste retseptsioon ja Eesti venekeelse kirjanduse identiteedi kujunemine.“ Magistritöö. Juhendanud Piret Viires. Tallinna Ülikool, humanitaarteaduste instituut.

———. 2022. „Boriss Baljasnõi – luuletaja, tõlkija, kaasaegse Eesti venekeelse kirjanduse kujundaja.“ – *Isamaa ja emakeele vahel: Etüüde Eesti venekeelsest nüüdiskirjandusest*. Etüüde nüüdiskultuurist 10, toimetanud Igor Kotjuh, Aare Pilv, Piret Viires, 32–47. Tallinn: Tartu Ülikooli Kirjastus.

———. 2023. „Tõrked Eesti venekeelse kirjanduse omaks tunnistamisel 1918–1940. Igor Severjanini juhtum.“ – *Keel ja Kirjandus* 66 (6): 555–574. <https://doi.org/10.54013/kk786a1>.

Kruuspere, Piret. 2008. „Sissejuhatus.“ – *Eesti kirjandus paguluses XX sajandil*. Collegium litterarum 9, toimetanud Piret Kruuspere, 9–26. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus.

Lavrins, Pavel. 2010. „Status pisatelja v dialoge kul'tur: kazus Aleksisa Rannita.“ – *Blokovskij sbornik XVIII: Rossija i Estonija v XX veke: Dialog kul'tur*. = Лавринцев, Павел. „Статус писателя в диалоге культур: казус Алексиса Раннита.“ – *Блоковский сборник XVIII: Россия и Эстония в XX веке: Диалог культур*. Humaniora: Litterae Russicae, toimetanud Lea Pild, 137–150. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Lukas, Liina. 2006. *Baltisaksa kirjandusväli 1890–1918*. Collegium litterarum 20. Tartu; Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, Tartu Ülikooli kirjanduse ja rahvaluule osakond.

Monticelli, Daniele, Piret Peiker ja Krista Mits. 2018. „Jamaicast Pariisi ning sealt Tartusse tagasi. Lydia Koidula maailmavaatest ja mugandamisstrateegiatest tema saksa eeskujude valguses.“ – *Keel ja Kirjandus* 61 (12): 915–940. <https://doi.org/10.54013/kk733a1>.

Paaver, Ene. 2024. „Elin Toona: olen terve maailma läbi käinud ja ma olin igal pool võõras.“ – *ERR.ee. Kirjandus* [Veebileht.] <https://kultuur.err.ee/1609387502/elin-toona-olen-terve-maailma-labi-kainud-ja-ma-olin-igal-pool-vooras>.

Rannit, Aleksis. 1938. *V okonnom pereplete. Perevody s estonskogo Igorja Severjanina*. = Раннит, Алексис. *В оконном переплете. Переводы с эстонского Игоря Северянина*. Tallinn: Izdatel'stvo Akademicheskogo Sojuza Ob'edinennyh Iskusstv = Издательство Академического Союза Объединенных Искусств.

Reinans, Alur. 2008. „Väitlus: Väliseestlase mõistest.“ – *Akadeemia* 20 (11): 2515–2519.

Sakova, Aija. 2022. „Eestivene kirjanduse rahvusülene või mitmerahvuseline subjekt: Igor Kotjuhi juhtum.“ – *Isamaa ja emakeele vahel: Etüüde Eesti venekeelsest nüüdiskirjandusest*. Etüüde nüüdiskultuurist 10, toimetanud Igor Kotjuh, Aare Pilv, Piret Viires, 120–127. Tallinn: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Severjanin, Igor. 1920. *Vervena*. Jurjev: Odamees. = Северянин, Игорь. *Вервэна*. Юрьев: Одамель.

———. 1931 *Klassicheskie rozy: Stihi: 1922–30 g.g.* Belgrad: Russkaja tipografija. = Северянин, Игорь. *Классические розы: Стихи: 1922–30 г.г.* Белград: Русская типография.

———. 1988. *Pis'ma k Avguste Baranovoj. 1916–1938.* = Северянин, Игорь. *Письма к Августе Барановой. 1916–1938.* Acta Universitatis Stockholmiensis: Stockholm Studies in Russian Literature 24. Toimetanud Bengt Jangfeldt ja Rein Kruus. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

———. 2004. *Gromokipjashhij kubok. Ananasy v shampanskoy. Solovej. Klassicheskie rozy.* Moskva: Nauka. = Северянин, Игорь. *Громокопящий кубок. Ананасы в шампанском. Соловей. Классические розы.* Москва: Наука.

[Suits, Gustav.] 1905. „Noorte püüded. Üksikud mõtted meie oleviku kohta.“ – *Noor Eesti* I, 3–19. Tartu: Kirjanduse Sõprade Kirjastus.

Tamjärv, Aino ja Jaan Malin, koost. 2021. *Ankruketi lõpp on bibliograafia algus: Ilmar Laabani tegude loend. / The end of the anchor chain is the beginning of the bibliography: list of Ilmar Laaban's works.* [Tartu]: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Tofantšuk, Julia. 2007. *Identiteedi konstrueerimine kaasaegsete briti naiskirjanike loomingus (Jeanette Winterson, Meera Syal ja Eva Figs). Analüütiline ülevaade.* Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid 18. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Toona Gottschalk, Elin. 2017. *Pagulusse. Lugu elust, sõjast ja rahust.* Tallinn: Varrak.

Vaher, Berk. 2006. „Eessõna Tuulelohe almanahhile.“ – *Vozdushnyj zmej: al'manah.* = *Воздушный змей: альманах*, 5–6. Tartu: Tuulelohe / Воздушный змей.

Undusk, Jaan. 2000. „Ajalooteede ja metahistoorilised žestid. Eesti ajaloo mitmest moraalist.“ – *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri* 2: 114–130.

———. 2008. „Eesti, eksil ja Välis-Eesti: Väike mentaliteedilugu.“ – *Akadeemia* 20 (10): 2257–2286.

Valentine, Charles. 1971. „Deficit difference, and bicultural models of Afro-American behavior.“ – *Harvard educational review* 41 (2): 137–157.

Igor Kotjuh – luuletaja, tõlkija, toimetaja, eesti keele õpetaja ja kirjandusteadlane. Ta on Tartu Ülikooli doktorant ning keskendub oma uurimistöös kultuurilise identiteedi ja venekeelse Eesti kirjanduse teemadele. Kotjuh on avaldanud mitmeid luulekogusid ja kriitilisi artikleid ning pälvinud kolmel korral Eesti Kultuurkapitali venekeelse autori aastapreemia.

E-post: igor.kotjuh[at]gmail.com

National-cultural Self-identification in Estonian Literary History: Igor Severyanin's *Classical Roses* (1931) as a Reflection of Hybrid Identity

Igor Kotjuh

Keywords: hybrid identity, Igor Severyanin, Estonian literature, diasporic literature, cultural engagement

This article presents an analysis of how Igor Severyanin's (1887–1941) Estonian-period poetry, especially the 1931 collection *Classical Roses*, reflects a hybrid cultural identity shaped through long-term engagement with Estonian society. Although Severyanin continued to write in Russian, his sustained presence in Estonia, thematic focus, and cultural participation invite us to view his work within Estonian literary history.

Migration – whether voluntary or forced – often initiates redefinition of personal and artistic identity. It challenges not only the writer's linguistic choices, but also the ways in which they position themselves within multiple cultural frameworks. The article draws parallels with Estonian exile writers like Marie Under and Ilmar Laaban, who represent two poles: one retaining a monolingual cultural identity, the other developing a dual literary presence in exile. These cases frame the discussion of how identities are preserved, reshaped, or extended in diaspora. Such comparisons underscore how cultural belonging is not a fixed essence, but an ongoing negotiation between internal continuity and external change.

The theoretical basis draws on Fromm, Erikson, Hall, and particularly Giddens, who sees identity as a reflexive, evolving narrative. Additionally, Bhabha's concept of the 'third space' provides a model for understanding hybrid identity as a space of cultural fusion and negotiation, where individuals draw from multiple traditions to form something new. The third space resists binary opposition and creates the possibility for a productive in-between, where identity is constructed relationally rather than absolutely.

A central distinction is drawn between multiple identity and hybrid identity. Multiple identity refers to the coexistence of various roles within one person, such as gender, profession, and nationality and is a common condition. Hybrid identity, in contrast, describes a synthesis of cultural identities where the elements influence and transform one another. To clarify the difference, the article uses two metaphors: a picnic basket and a hybrid car. A picnic basket holds diverse items side by side symbolising the layered but separate nature of multiple identity. A hybrid car, however, alternates or combines different energy sources mirroring how hybrid identity draws on more than one culture as active creative forces. The latter metaphor captures the dynamism of cultural interplay, where each identity component reshapes the whole rather than remaining static.

Estonian literary history contains figures who have embodied these modes. Lydia Koidula, Marie Under, and Ilmar Laaban each navigated multilingual and multicultural environments in distinct ways. These examples reveal that national literature has often developed through contact, translation and reinterpretation rather than in isolation. Severyanin, while never switching from Russian, developed a second literary orientation rooted in Estonia's nature, language milieu, and cultural networks.

His poetry collection *Classical Roses* exemplifies this transformation. Structured into thematic sections, it gives weight to both Russia and Estonia. These sections are not in conflict, rather, they reflect parallel emotional and cultural investments. Severyanin praises and criticises both lands, revealing layered and evolving affiliations. His detailed descriptions of Estonian landscapes, rural life, and local people show more than surface fascination, they reflect lived experience and a sense of belonging.

Notably, the book includes a personal statement declaring Toila as his permanent address from 1918, a gesture that reinforces his rootedness in Estonia. Although he continued to write in Russian, the subjects of his poetry increasingly reflected his new context. Themes such as nature, exile, and everyday life reveal Severyanin's negotiation of his place between two cultural homes. His stylistic shift toward clarity and sincerity during the Estonian period further supports this realignment of poetic identity.

The article challenges narrow, language-based definitions of literary canonicity. It argues that cultural engagement, in addition to language, should be a criterion for literary inclusion. Writers who embed themselves in the life, landscape, and discourse of a place may rightfully be considered part of its literature, even if they write in another tongue. Severyanin's case demonstrates how such inclusion can be argued on thematic, contextual, and existential grounds. This reframing allows literary history to become more representative of the cultural complexities of real lives.

In conclusion, *Classical Roses* can be read as a poetic document of hybrid identity, a record of dual belonging shaped by biography, geography, and artistic vision. The collection reflects Giddens' idea of selfhood as a narrative project and Bhabha's notion of a cultural third space. Severyanin's continued connection to Russia, alongside his deep investment in Estonia, results in a dual identity that is not merely layered, but fused.

This perspective supports a more inclusive understanding of literary history that acknowledges hybridity, migration, and intercultural dialogue as fundamental elements in modern literature. Severyanin's work, situated between cultures, helps expand the boundaries of what Estonian literature can be.

Igor Kotjuh is a poet, translator, editor, Estonian language teacher, and literary scholar. He is a doctoral candidate at the University of Tartu, focusing on cultural identity and Russian-language literature in Estonia. Kotjuh has published several collections of poetry and critical essays, and has received the Estonian Cultural Endowment's Annual Award for best Russian-language author on three occasions. E-mail: igor.kotjuh[at]gmail.com